

UDK 378.4 (474.5) (091) VDU
Vy322

Sudarytojas doc. dr. J.ČEPINSKIS
Atsakomasis mokslinis redaktorius e.o.prof.hab.dr. A.TYLA

Vy 322 Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos
septyniasdešimtmetis/ [Įžanga sudarytojo], - K.: Vytauto Didžiojo
universitetas, 1993. - 232 p.: iliustr. Bibliogr. išnašose

Knygoje pateikiami pranešimai, skaityti jubiliejinėje konferencijoje.
UDK 378.4 (474.5) (091) VDU

VYTAUTO
DIDŽIOJO UNIVERSITETO
IR LIETUVIŲ KATALIKŲ
MOKSLO
AKADEMIJOS

70-METIS

Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos istorijos bruožai (1923-1950)

Viena aktualiausių Lietuvos kultūros raidos universiteto bibliotekos kūrimo problemų - bibliotekų istorija. Ji iki šiol nėra abiejų diskusijos dalyvių straipsnius paskelbė visapusiškai įvertinta. Ilgą laiką į pirmojo dienraštis "Lietuva". Polemikoje neginčijamai Lietuvos nepriklausomybės laikotarpio bibliotekų veiklą buvo žiūrima iš sovietinės ideologijos pasaulio bibliotekų kūrimo patirtį, jis įrodė, kad pozicijų, todėl ji objektyviai neatspindėta. Lietuvai reikalinga tik savarankiška universiteto Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos biblioteka. Jame reikėjo įkurti pirmąją (VDUB) veiklą atskleista tik epizodiškai. Pabandykime išryškinti šios bibliotekos kūrimo aplinkybes bei pagrindines veiklos kryptis ir jas įvertinti.

Bibliotekos steigimas, patalpos, etatai
ir struktūra

Įkūrus Kaune universitetą, atsirado galimybė įsteigti Lietuvoje ir mokslinę biblioteką. VDUB ištakos siekia 1920 m. Jos tiesiogine pirmtake buvo Aukštųjų Kursų, atidarytų 1920 m., biblioteka. Iki 1922 m. joje sukauptas nedidelis, bet vertingas mokslo leidinių rinkinys. Jį sudarė 1967 egz. Tokius duomenis pateikia VDUB 1923-1925 m. spausdinių inventoriaus knyga. Vėliau kartu su ABecen-bergerio asmenine biblioteka šis rinkinys sudarė universiteto bibliotekos branduolį. VDUB istorijai svarbi ir 1922 m. kilusi polemika spaudoje, kurioje dalyvavo V. Biržiška ir E. Volteris. Jos esmė - vienos ar dviejų bibliotekų veikimas. Polemika parodė

universiteto bibliotekos kūrimo problemas.

Abiejų diskusijos dalyvių straipsnius paskelbė

laimėjo V. Biržiškos argumentai. Išanalizavęs

pasaulio bibliotekų kūrimo patirtį, jis įrodė, kad

Lietuvai reikalinga tik savarankiška universiteto

biblioteka. Jame reikėjo įkurti pirmąją

VDUB) veiklą atskleista tik epizodiškai.

nepriklausomos Lietuvos mokslinę biblioteką. V.

Biržiškos oponentas E. Volteris rėmėsi tik

ekonominiais sumetimais, siūlydamas kurti

bendrą Centralinio valstybės knygyno (vėliau -

Valstybės centrinės bibliotekos) ir universiteto

biblioteką.

Universiteto bibliotekos steigimą įteisino

pirmasis Universiteto Statutas, priimtas 1922 m.

kovo mėn. 24 d.¹ Bendrųjų dėsnių skyriuje buvo

numatyta: "Prie universiteto ar atitinkamų

fakultetų steigiamos padedamosios įstaigos:

bibliotekos, muziejai, spaustuvės, kabinetai ir t.t."

Tų pačių metų balandžio mėnesį sudaryta laikinoji

Bibliotekos komisija, vadovaujama E. Volterio. Ji

nutarė, kad Universiteto bibliotekos pagrindu

taptų Centralinis valstybės knygynas. Šį nutarimą

komisija pateikė Švietimo ministerijos

svarstymui. Laukiant jos atsakymo, Universitete

sudaryta jau nuolatinė Bibliotekos komisija. Jos

veiklą reglamentavo Statutas. 1922 m. rugsėjo

mėn. 9 d.¹

¹

Lietuvos universiteto statusas // Vyriausybės žinios. -1922. - Nr.86. - P. 1.

Universitetas gavo neigiamą Švietimo ministerijos atsakymą. Bibliotekos komisijai teko neatidėliotinai išspręsti savarankiškos bibliotekos kūrimo klausimą. Jai pasiūlius, 1922 m. gruodyje universiteto Senatas išrinko bibliotekos vedėju Teisių fakulteto doc. V. Biržišką. Jis pradėjo dirbti naujose pareigose nuo 1923 m. sausio 1 d. Ši diena laikoma ir bibliotekos įkūrimo data ². Šių metų sausyje paminėjome VDUB 70-čio jubiliejų.

Patalpos ir etatai iš dalies nulemia bibliotekos struktūrą. Šių veiksnių įtaka buvo ryški ir VDUB veikloje. Patalpų ir etatų problema liko neišspręsta per visą jos gyvavimo laikotarpį. Universitetas neturėjo bibliotekai pritaiktų patalpų. VDUB laikinai įsikūrė pirmuosiuose universiteto rūmuose A. Mickevičiaus gatvėje. Iš pradžių ji tilpo vienoje patalpoje. Vėliau sutvarkyti spaudiniai jau užėmė dviejų rūmų aukštų koridorius. 1923 m. biblioteka gavo nedidelį kambarį skaityklai. Laikinos patalpos neišsprendė nei fondo saugojimo, nei skaitytojų aptarnavimo problemų. Atsižvelgdama į tokią padėtį, universiteto Taryba dar 1924 m. įpareigojo Senatą pasirūpinti bibliotekos rūmų statyba.³ 1925 m. Juozas ir Jonas Vailokaičiai padovanojo universitetui 16 ha žemės sklypą. Architektas M. Songaila parengė šio sklypo statybų projektą. Vienu rūmų dalį turėjo užimti biblioteka, bet šis projektas liko neįgyvendintas. 1926 m. VDUB persikėlė į trečiuosius universiteto rūmus Kalnų (vėliau - V. Putvinskio) gatvėje. Iki mūsų dienų pastatas neišliko, nes buvo sugriautas karo metais. Biblioteka ten turėjo 12 nedidelių kambarių, visiškai nepritaiktų jos veiklai.

1929 m. VDUB įsikūrė trečioje vietoje. Šį kartą ji visam laikui persikėlė į Didžiuosius Universiteto rūmus Donelaičio gatvėje. Spaudinių saugyklaiteko rūmų rūsys. Kartu čia tilpo bibliotekos administracija bei bibliotekininkų darbo vietas. Šimto vietų studentų skaitykla gavo erdvią patalpą pirmame rūmų aukšte. Šiame aukšte biblioteka įrengė ir profesorių skaityklą. Rezervinės vietos

spaudinių saugykloje turėjo užtekti maždaug 10 metų. 1934 m., įsteigus Vaižganto muziejų, biblioteka gavo 3 patalpas antrame rūmų aukšte. Vienoje iš jų įsikūrė Rankraščių skyrius. Biblioteka visą laiką puoselėjo viltį sulaukti specialių rūmų statybos. Tokie projektai gana dažnai buvo aptariami spaudoje. Universitetas įsigijo ir bibliotekai skirtą sklypą šalia pirmųjų rūmų. Ruošė projektą jos rūmams su pusės milijono talpos spaudinių saugykla, 300 ir 30 vietų skaityklomis.⁴ Reikia pripažinti, kad nė viena tuometinių Lietuvos bibliotekų (išskyrus Vilniaus kraštą) neturėjo specialiai joms statytų patalpų. Teigiamai išspręsti VDUB statybos klausimą sutrukdė ir vėlesnės objektyvios istorinės sąlygos: sovietinės ir vokiečių okupacijos metai.

Ne mažiau opi bibliotekai buvo etatų problema. Ja rūpinosi Bibliotekos komisija. VDUB pradėjo savo veiklą, turėdama tik vieną darbuotoją - bibliotekos vedėją V. Biržišką (nuo 1931.V.1 - direktorių). Po metų į biblioteką buvo priimtas antras darbuotojas. 1927 m. pradžioje biblioteka turėjo 6 etatus. Bibliotekininkų skaičius pamažu augo. 1939 m. bibliotekos personalą sudarė 21 etatinis darbuotojas ir 4 praktikantai.⁵ Vis dėlto visą laiką buvo juntamas darbuotojų stygius. VDUB perjos veiklos laikotarpį vadovavo: V. Biržišką (1923-1944), A. Janulaitis (1944-1946), V. Ruzgas (1946-1948), S. Užkurytė (1948- 1950).

VDUB struktūra susiformavo pirmame veiklos dešimtmetyje. Ją sąlygojo ne tik patalpos ir etatai, bet ir spaudinių fondo sudėtis. Bibliotekos darbo organizacija pamažu darėsi vis sudėtingesnė. Atitinkamai kito ir struktūra. Pirmaisiais veiklos metais VDUB neturėjo atskirų skyrių. Nuo 1924 m. iki 1929 m. veikė viena skaitykla. 1930 m. įkurtas pirmasis savarankiškas Rankraščių skyrius. Didėjant fondo apimčiai, biblioteka organizavo atskirų spau-

² Lietuvos universiteto veikimo apyskaita 1922.11.16 - 1924.VI.15. K, 1924. - P. 18.

³ Ten pat. - P. 20.

⁴ Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka// Bibliografijos žinios. -1938. - Nr. 1 - P. 31.

⁵ Milijoniniai turtai VDU rūmų požemiuose: Kokia yra VD un-to biblioteka//Lietuvos žinios. -1939. - Kovo 11. - Nr.57. - P.6. - Parašas: Mkl St.

dinių rūšių skyrius: periodinių leidinių, žemėlapių, o vėliau - smulkių spaudinių ir fotografijų. 1939 m. VDUB sudarė 4 skyriai, 2 skaityklos bei vienas studentų skaityklos filialas Teisių fakultete. Struktūra pasikeitė 1940 m., kai bibliotekai buvo perduotos Universiteto fakultetų bibliotekos. 1945 m. įsteigtas dar vienas padalinys - specialus literatūros saugojimo skyrius. Tokia VDUB struktūra išliko iki 1950 m.

Bibliotekos spaudinių fondo formavimas

Vertinant pagal turinio kriterijų, VDUB fondas laikomas universaliu mokslinės bibliotekos fondu. Jo komplektavimui būdingos šios savybės: plati tematika, retrospektyvinė apimtis, retų spaudinių rinkimas. Bibliotekos fondą sudarė pagrindinis universalaus profilio, specializuoti ir pagalbinis skyriai. Pastarasis apėmė informacinius leidinius - enciklopedijas, žodynus ir bibliografijos darbus. Jis buvo laikomas skaityklose ir laisvai prieinamas skaitytojams. Tokią bibliotekos fondo sudėtį numatė "Bibliotekos ir skaityklos taisyklės".

VDUB fondui būdingas spartus augimas. Baigiantis pirmajam veiklos dešimtmečiui, bibliotekoje buvo per 100000 egz. leidinių. 1933 m. birželio 14 d. bibliotekos inventoriaus knygoje buvo įrašytas 100000 leidinio numeris - "Lietuviškosios enciklopedijos" pirmasis tomas. 1923 m. pirmąją užregistruota knyga buvo "Monumentii della Universite di Padova" (Venecija, 1884). VDUB tapo didžiausia nepriklausomos Lietuvos biblioteka. Jos fondą ypač praturtino 1934 m. iš Centralinio valstybės knygyno gauti leidiniai. 1938 m. VDUB buvo 172006 egz. spaudinių.⁶ 1940 m. biblioteka tapo antrąja pagal fondo dydį respublikoje (po Vilniaus universiteto bibliotekos). Ji sukaupė 200000 egz. spaudinių, o Antrojo pasaulinio karo išvakarėse jos fondas išaugo iki 300000 egz.

1940 m. sovietams okupavus Lietuvą, respublikos bibliotekų darbą skubėta politizuoti. Kita vertus, jų fondai nukentėjo nuo vadinamojo "bibliotekų valymo", kai buvo išimti arba sunaikinti neatitinkantys komunistinės ideologijos leidiniai. Kartu sutriko mainų bei tarpbibliotekiniai ryšiai su užsienio šalimis. 1941 m. gegužės 28 d. LKP(b) CK biuro posėdyje buvo svarstomas Vyriausios literatūros ir leidyklų reikalų valdybos (toliau - Glavlito) veikimas⁷. Jame buvo pažymėta, kad nepakankamai organizuotas politiškai kenksmingos literatūros šalinimas iš bibliotekų. Iš esamų Lietuvoje 237 bibliotekų buvo patikrinta tik 70. Svarbiausia, kad atrinkta literatūra nebuvo sunaikinta, o palikta vietoje. CK pasiūlė atlikti šį darbą iki 1941 m. birželio 10 d. Glavlitas buvo papildytas cenzoriais iš lietuvių komunistų. Tų metų birželio pradžioje Glavlitas sunaikino 45515 kg spaudinių. Nesunaikintiems leidiniams saugoti įsteigti specialūs skyriai. Tuo metu sudarytos net 3 brigados VDUB fondui patikrinti. Bibliotekos inventoriaus knygoje leidinių naikinimo aktai nebuvo minimi: leido įrašyti tik akto numerį ir datą. Prasidėjęs Vokietijos - SSSR karas nutraukė šį vandalizmą.

Vokiečių okupacijos metai skaudžiai palietė bibliotekas. Vėl teko saugoti jų turtą nuo grobstymo. VDUB irgi dirbo sunkiomis sąlygomis. V. Biržiška, rizikuodamas gyvybe, išgelbėjo nuo sunaikinimo unikalų judaikos rinkinį⁸. VDUB spaudinių saugykloje vokiečiai įrengė slėptuvę. Iki dabar saugyklos sienose išliko to meto vokiški užrašai. Biblioteka savo veiklos visiškai nenutraukė. Skaityklos buvo uždarytos, bet VDUB darbuotojai tvarkė spaudinių fondą. Darbo diena buvo sutrumpinta. Biblioteka aptarnavo ir pavienius skaitytojus. (Iš pokalbio su buvusiu VDUB

⁶ Kauno miesto statistikos metraštis. - 1938. - K 1939.- P. 117.

⁷ Iš Glavlito veiklos knygos naikinant. // Į laisvę, - 1941. - liepos 26. - Nr.29. - P. 5. - Parašas: Knygos mėgėjas.

⁸ Mošinskis A. Tylaus kabinetinio mokslininko ryžtas: Kaip prof. Vaclovas Biržiška išgelbėjo vertingas knygas nuo sunaikinimo // Draugas (JAV). -1984. - liepos 21.

bibliotekininke L. Žygelyte 1990 05 02). Karo metu (1941-1944) bibliotekos fondas pasipildė apytiksliai 30000 egz. leidinių. (Šie duomenys apskaičiuoti, lyginant prieškarinį ir pokario metų fondo dydį.)

1944 m. vokiečiai pasitraukė. Tų metų lapkričio 13 d. LTSR Liaudies Komisarų Taryba atnaujino Kauno universiteto veikimą. Biblioteka tęsė savo darbą.

1950 m. VDUB fondą sudarė 403839 egz. spaudinių⁹. Nemaža pastangų pareikalavo spaudinių saugyklos ir fondo tvarkymas. Jis truko daugiau kaip metus. 1948 m. atlikta bibliotekos fondo inventorizacija. Jos metu paaiškėjo nuostoliai, padaryti pirmaisiais sovietinio režimo bei vokiečių okupacijos metais. Vertingiausią fondo dalį, paslėptą rūsyje, pavyko išgelbėti. 1945 m. bibliotekoje įsteigtas specfondas (specialus literatūros saugojimo skyrius), kurio veiklai vadovavo Glavlitas. Dalis bibliotekos fondo tapo prieinama tik nedaugeliui skaitytojų. 1948 m. rudenį, iškėlus humanitarines specialybes į Vilniaus universitetą, biblioteka neteko šio profilio skaitytojų.

1950 m. spalio 31 d. paskelbtas SSSR Aukštojo mokslo ministro S. Kaftanovo įsakymas Nr.1924 "Dėl Kauno valstybinio universiteto reorganizavimo į Kauno politechnikos institutą ir Kauno medicinos institutą". Bibliotekos veikla buvo nutraukta. Jos fondą išsidalijo minėtų institutų bei kitos Lietuvos bibliotekos. VDUB fondo padalijimas faktiškai pradėtas iš anksto, dar veikiant bibliotekai. Jau 1949 m. sudaryta speciali komisija. Remiantis jos 1949 m. rugsėjo 28 d. nutarimu, 1950 m. balandį prasidėjo VDUB rankraštyno dalijimas^{10 11 12}. Tuo metu LTSR Mokslų akademijos bibliotekai pirmiausiai

perduoti neinventorizuoti rankraščiai. Juos sudarė asmenų ir įvairių organizacijų archyvai. Mokslų akademijos biblioteka paėmė 96 asmenų archyvus. Kartu perduoti 73 draugijų, periodinių leidinių redakcijų, įstaigų archyvai. Jų kiekis perdavimo akte skaičiuojamas ryšuliais. Iš viso į Vilnių išvežti 548 ryšuliai.¹¹ VDUB rankraštyno likvidavimas vyko toliau. 1951 m. sausio 20 d. Lietuvių literatūros ir kalbos instituto direktorius K. Korsakas atsiuntė VDUB direktoriui raštą, kuriame nurodė, kad buvusio Kaimo universiteto bibliotekos rankraštynas perduodamas šiam institutui¹². Nemaža VDUB rankraštyno dalis atiteko Vilniaus universiteto bibliotekai. 1952-1953 m. jai perduota daugiau kaip 3000 bibliotekinių vienetų aprašytos medžiagos, Karpių šeimos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismų aktų archyvai.¹³ Svarbiausią vietą užėmė lituanistikos medžiaga. Kauno politechnikos instituto bibliotekoje liko tik keli rankraščiai, atitinkantys instituto profilį.

Tuo pačiu metu prasidėjo spaudinių fondo dalijimas. 1949 m. vasario ir kovo mėn. VDUB perdavė LTSR Knygų rūmams ju- daikos rinkinį, religinio turinio spaudinių ir periodinių leidinių - iš viso 4 sunkvežimius (2 sunkvežimius po 1,5 tonos ir 2 - po 3 tonas)¹⁴. 1950 m. gruodžio mėn. LKP (b) CK partijos istorijos institutas paėmė socialdemokratinės ir komunistinės pakraipos literatūrą. 1950- 1952 m. VDUB spaudinių fondo dalį atsirinko Vilniaus universiteto biblioteka¹⁵. Tuo metu perduoti reti lituanistikos leidiniai, JAV lietuvių spaudos rinkinys bei kita humanitarinio profilio literatūra. Nemažą buvusios VDUB fondo dalį 1960-1970 m. minėtoms ir kitoms bibliotekoms perdavė Kauno politechnikos instituto biblioteka. Vien Kauno viešajai

⁹ Užkuraiti S. Kauno politechnikos instituto bibliotekos veikla 1923-1965 metais // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. - V., 1966. - T. 5. - P. 73.

¹⁰ Kauno technologijos universiteto biblioteka, 1 lap. H Lietuvos TSR Mokslų Akademijos raštas 1950 m. balandžio 12 d.

¹¹ KTUB, 9 lap. // Kauno valst universiteto bibliotekos inventorinių rankraščių fondų, perduotų LTSR Mokslų Akademijai, sąrašas, sudarytas Kaune 1950 m. balandžio 15d.

¹² KTUB, 1 lap. // Lietuvių literatūros ir kalbos instituto 1951 m. sausio 20 d. raštas buvusio Kauno universiteto bibliotekos direktoriui.

¹³ Petrauskienė I. Rankraštynas // Kultūrų kryžkelėje. - V., 1970. - P. 116.

¹⁴ KTUB, 2 lap. // Perdavimo aktas.

¹⁵ Vilniaus universiteto istorija. 1940-1979. - V., 1979. - P.372

bibliotekai 1964-1969 m. atiduota 132774 egz. spaudinių, tarp jų - 3 inkunabulai. Visa medicinos literatūra pateko į Kauno medicinos instituto biblioteką. Kauno politechnikos instituto bibliotekoje liko per 200000 egz. VDUB fondo spaudinių, išleistų XV-XX a., fotografijų rinkinys bei maža dalis žemėlapių skyriaus.

Vienu iš svarbiausių VDUB komplektavimo šaltinių turėjo būti privalomasis egzempliorius. Pirmaisiais veiklos metais biblioteka gaudavo tik dalį spaudinių, išeinančių Lietuvoje. Bibliotekoje susidarė paradoksali situacija: ji gaudavo įvairius užsienio šalių spaudinius, bet lietuviški leidiniai aplenkdamo biblioteką. Ji neturėjo netgi K. Būgos žodyno. Reikėjo spręsti privalomojo egzemplioriaus gavimo problemą. Nemažai pastangų parodė Bibliotekos komisija, tobulindama 1919 m. spaudos įstatymą¹⁶. Jo 9 straipsnis nurodė, kad kiekviena spaustuvė ar tolygi jai įstaiga privalėjo kiekvieno spaudinio 8 egz. pristatyti apskrities arba miesto viršininkui. Toks paskirstymas lėmė, kad nė viena Lietuvos biblioteka neturėjo viso rinkinio lietuviškų spaudinių, pasirodžiusių nuo 1919 m. pabaigos. Universiteto Bibliotekos komisija parengė spaudos įstatymo pakeitimo projektą kuris numatė aprūpinti VDUB privalomuoju spaudinių egzemplioriumi¹⁷ Įstatymo projektas apėmė ir lietuvių arba kitomis kalbomis užsienyje išleistus, bet Lietuvoje platintus leidinius. Jis liko neįgyvendintas, bet iš to kilo Bibliografijos instituto steigimo idėja. Įsteigtas VDUB bazėje institutas nuo 1924 m. rudens aprūpino biblioteką privalomuoju egzemplioriumi. Susidarė sąlygos naujiems lietuviškiems leidiniams komplektuoti. Bibliografijos institutui po vieną savo apskrityje išspausdintų leidinių egzempliorių siuntinėdavo apskrities viršininkai. Tai negarantavo jo gavimo. Institutui teko įveikti daug sunkumų, susijusių su privalomojo egzemplioriaus rinkimu. Pavyzdžiui, jį pasiekdavo tik

diniai. 1929 m. V. Biržiška pagrindė atskiro privalomojo spaudos egzemplioriaus įstatymo būtinumą. Įstatymas turėjo apimti ir Klaipėdos kraštą. V. Biržiška pasiūlė, kad po vieną privalomąjį spaudinių egzempliorių gautų CVK, VDUB ir Bibliografijos institutas. Jis pabrėžė, kad šie spaudiniai turi būti geros kokybės, nes spaustuvės dažnai atrinkdavo defektuotus leidinius. Geriau reikėjo sutvarkyti privalomojo egzemplioriaus pristatymo apskaitą ir numatyti bibliotekų atsakomybę už jo saugojimą V. Biržiška akcentavo, kad "Spaudiniai, spausdinami užsienyje, jei Lietuvoje yra platinami didesniu skaičiumi ar jei juos leidžia Lietuvos leidėjai, turi būti pristatomi bibliotekoms. Tokio nuostato laiku neturėdami nustojome daugybės lietuviškų spaudinių, kurie 1920-1924 m. ypatingai, buvo spausdinami daugiausia Vokietijoje, bet nebuvo pristatomi į Lietuvos bibliotekas".¹⁸ Spaudoje buvo keliami ir kiti privalomojo egzemplioriaus rinkimo klausimai. Bibliografijos institutui dažnai teko savo iniciatyva ieškoti spaudinių ar žinių apie juos. Beveik visada trūko smulkesnių, žinybinio ar reklaminio pobūdžio leidinių privalomųjų egzempliorių. Į institutą nepatekdavo cenzūros konfiskuoti leidiniai. Sunkiai sekėsi gauti spaudinius iš užsienio. V. Biržiška laiškais kreipėsi į Lietuvos pasiuntinybes ir konsulatus, prašydamas jų pagalbos¹⁹. Užsienio reikalų ministras V. Sidzikauskas institutui pranešė, kad Lietuvos pasiuntinybės Anglijoje, Olandijoje ir Šveicarijoje pasirūpins lietuviškų ir lituanikos leidinių siuntimu. Lietuvos generalinis konsulas Niujorke intituto prašymą netgi paskelbė Šiaurės Amerikos spaudoje ir informavo autorius. Ši akcija davė gerų rezultatų. Iš karto institutas gavo beveik 30 leidinių. 1933 m. buvo priimtas naujas spaudos įstatymas. Privalomojo spaudinių egzemplioriaus klausimo iš esmės jis neišsprendė, bet pakeitė jo skirstymą Dabar 8 pristatomus privalomuosius egzempliorius skirstė Vidaus reikalų ministras, suderinęs su

Biržiška V. Privalomieji egzemplioriai//Bibliografijos žurnas. -1929. - Nr.6 - P. 170.
udosįstatynx/pakdtnTO projektas//Bibliografijos žinios. -1929. - Nr.6. - P. 170.

¹⁸ Biržiška V. Privalomieji egzemplioriai //Bibliografijos žinios. -1929. Nr.6. - P. 170.

¹⁹ Iš bibliotekinių gyvenimo // Lietuvos aidas. - 1933. - Geg. 10. - Nr.104. - P. 10.

Švietimo ir Teisingumo ministrais²⁰. VDUB irgi paskyrė tokį egzempliorių. Naujasis įstatymas palengvino privalomojo egzemplioriaus rinkimą, nors ne visos įstaigos griežtai jo laikėsi. Daug keblumų kėlė nuo 1939 m. spalio mėn. Vilniaus spaustuvių siunčiami privalomieji egzemplioriai. Abu spaudos įstatymai ir jų vykdymas neužtikrino bibliotekos spaudinių komplektavimo išsamumo.

1940 m. pradžioje buvo paskelbtas naujas privalomojo egzemplioriaus paskirstymas²¹. VDUB atitinkamai gavo po 10 ir po 4 egzempliorius jame numatytų leidinių. Tai pagerino komplektavimo darbą. Nuo 1941 m. bibliotekai paskirtas SSSR sąjunginis privalomasis egzempliorius, kurį siuntė Centrinis mokslinis bibliotekos kolektočius (reguliariai jį pradėta gauti 1946 m.). Kiek vėliau ji gavo Lietuvoje leidžiamos literatūros privalomąjį egzempliorių. Karo metais biblioteka komplektavo Lietuvoje išėjusius spaudinius. Per visą VDUB veiklą privalomasis spaudinių egzempliorius negarantavo komplektavimo išsamumo, bet bibliotekos pastangomis dauguma spaudinių buvo įsigyti. VDUB fondo komplektavimui tiesioginę įtaką darė universiteto fakultetų poreikiai. Jie pateikdavo bibliotekai reikalingų leidinių sąrašus. Biblioteka juos derindavo su Bibliotekos komisija. Tokiam kryptingam fondo komplektavimui reikėjo ir tam tikro komplektavimo šaltinio - leidinių pirkimo knygynuose. Daugumą reikalingos literatūros biblioteka pirkė Vokietijoje. Mokslinius leidinius VDUB įsigydavo Berlyno, Leipcigo, Miuncheno, Karaliaučiaus ir kitų miestų knygų sandėliuose bei antikvariniuose knygynuose. Dar prieš bibliotekos įsteigimą 1922 m. Universitetas užmezgė ryšius su G. Foko knygynu Leipcige. Šis knygynas aprūpino biblioteką ne tik mokslinėmis knygomis, bet ir periodiniais leidiniais. Knygas biblioteka pirkė iš rusų-prancūzų knygyno "Trud" Paryžiuje, rusų antikvarinio knygyno "Rossica" Berlyne ir kitų vietų. Aktyvėjant Lietuvos

kultūriniam gyvenimui, įsisteigė keli dideli knygynai pačiame Kaune. VDUB palaikė ryšius su "Spaudos fondo", "Mokslo", "Stellos", Pribačiaus bei Ptašeko knygynais, kurie prekiaavo ir užsienio Šalių knygomis. Jie tarpininkavo užsakant leidinius iš užsienio. Biblioteka praturtėjo moksline literatūra.

Šiam komplektavimo šaltiniui reikėjo nemažai pinigų. Bibliotekai skiriamų lėšų sąmata buvo sudaryta dar 1922 m. prieš jos įsteigimą. Spaudiniams pirkti ir įvairiems ūkio reikalams buvo paskirta 83270 litų Bibliotekos reikmės greitai augo, todėl lėšas teko padidinti. Sumažinus bendrą universiteto lėšų sąmatą, nukentėjo ir biblioteka. Spaudiniams įsigyti 1924 m. palikta tik 47538,12 lito. Į pagalbą atėjo universiteto fakultetai. Jie sutiko dalį lėšų perduoti bibliotekai. Šitaip lėšos padidėjo iki būtino minimumo.

1926 m. lėšos spaudiniams įsigyti sumažėjo net 10 kartų. Nuo tų metų spaudiniams įsigyti kasmet skiriama vidutiniškai po 40000 litų. Bibliotekos ši suma nepatenkino: "Žinoma, tai per maža suma, nes paėmus iš tos sumos būtiniems reikalams (knygų aptaisymui, mokslo žurnalų išrašymams ir t.t.) knygoms pirkti lieka visai maža. Tuo tarpu mokslo knygos buvo brangios, pavyzdžiui, už vieną vokiečių kalba knygą apie garo mašinas teko sumokėti 700 litų"^{22 23}. Lėšų visada trūko. Rūpesčių nekėlė tik inventorius. Jam biblioteka gaudavo pakankamai lėšų. Ji įsigijo medines lentynas knygų saugyklai bei 2 geležines spintas rankraščiams laikyti. V. Biržiškos duomenimis, per devynerius veiklos metus spaudinių pirkimui biblioteka gavo 476000 litų. Bibliotekininkai ieškojo būdų, kaip pagausinti turimas lėšas. Jie iškėlė mokesčio už naudojimąsi biblioteka idėją, bet tam nebuvo reikiamų sąlygų: "Daugumas užsienio bibliotekų ima iš studentų tam tikrą mokesť už pasinaudojimą biblioteka ir taip sudaro nemažas lėšas turtui

²⁰ Spaudos įstatymas // Vyriausybės žinios. - 1933. - Nr.510. - P. 1.

²¹ Naujas privalomųjų spaudinių egzempliorių paskirstymas // Bibliografijos žinios. -1940. - Nr.2. - P. 60.

²² Lietuvos universiteto veikimo apyskaita 1922.11.16 -1924.VI.15.-P. 21.

²³ Apie universiteto biblioteką: Interviu su Vac.Biržiška/Lietuvos aidas. -1928. - Gruodžio 5. - Nr.252. - P. 3. - Parašas: G-s V.

papildyti. Atrodo, kad ilgainiui ir mums teks to paties siekti, bet dabar, kol nėra sudarytų tinkamų skaitytojams sąlygų, to mokesčio įvedimas būtų nepateisinamas”²⁴. Tuo metu biblioteka paruošė “Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos fondo” taisykles. Jį turėjo sudaryti skaitytojų privalomi mokesčiai. Surinktas lėšas VDUB norėjo panaudoti leidinių pirkimui, įrišimui ir leidimui. Šis sumanymas liko neįgyvendintas.

Per pirmąją bibliotekos veiklos dešimtmetį spaudiniams pirkti ji gavo 517153,31 litų. Už šią sumą biblioteka įsigijo 24740 leidinių. Likusieji 70648 spaudiniai buvo padovanoti. 1927-1932 m. bendros VDUB išlaidos sudarė 635051 Etą. Tokius duomenis pateikia universiteto apyskaitos. 1939 m., mažinant visą valstybės biudžetą, bibliotekai palikta 20000 litų²⁵. VDUB fondo komplektavimui visą laiką trūko lėšų. Iki 1938 m. VDUB nupirko tik trečdalį visų spaudinių, o kitus gavo mainais arba dovanomis²⁶. Nemažai lėšų reikėjo skirti leidiniams įrišti. Sunkumų sudarė didelės pasaulinės knygų rinkos kainos. Bibliotekos fondo didėjimą veikė ir netolygus lėšų paskirstymas.

Įsikūrus bibliotekai, reikėjo ieškoti ir kitų būdų, kaip sparčiau kaupti fondą. Universiteto ir bibliotekos vadovybė 1923 m. “Lietuvos” dienraštyje paskelbė kreipimąsi į Lietuvos visuomenę. Jame pabrėžė, kad vien universiteto jėgomis ir valstybės lėšomis neįmanoma organizuoti geros mokslinės bibliotekos. Čia reikalinga ir Lietuvos visuomenės parama. Vadovybė prašė padėti lėšomis, spaudimais, rankraščiais. Universiteto studentai tuo metu platino atsišaukimą “Lietuvos Jaunimui”. Jie ragino prisidėti prie bibliotekos fondo komplektavimo: rinkti lietuviškus spaudimus ir rankraščius. Atsišaukime buvo pažymėta, kad “universiteto biblioteka, būdama Lietuvos mokslo biblioteka, stengiasi rinkti ne vien tik tas knygas, kuriose dabartinis mokslo stovis atsispindi, bet ir viską, kas gali Lietuvos kultūros eigą apibūdinti nuo pat jos seniausių laikų”²⁷. Čia atkreiptas ypatingas dėmesys į senąsias lietuviškas knygas.

Šie kvietimai neliko be atgarsio. Biblioteką parėmė ne tik Lietuvos visuomenė, bet ir dauguma pasaulio universitetų bei organizacijų. Jau pirmaisiais veiklos metais bibliotekai padovanota 20311 egzempliorių leidinių, o nupirkta tik 3689²⁸. Vėlesniais metais dovanų skaičius vis mažėjo. Kauno universiteto 1922- 1924 m. veiklos apyskaitoje biblioteka paskelbė oficialų dovanų sąrašą. Nuo 1923 m. vasario 7 d. iki birželio 5 d. ji gavo dovanų iš 168 organizacijų bei privačių asmenų. VDUB parėmė Paryžiaus, Upsalos, Niujorko, Prahos, Ciuricho, Helsinkio ir kiti universitetai. Knygas rinko ir siuntė užsienio lietuviai. Bibliotekos fondu rūpinosi Lietuvos visuomenė ir įstaigos. Pirmąją svarbią dovaną - prof. A. Bencebergerio asmeninę biblioteką - 1923 m. kovo mėn. VDUB perdavė Lietuvos Švietimo ministerija.²⁹ Šis rinkinys (4608 egz.) įėjo į bibliotekos fondo branduolį. Tų pačių metų birželyje VDUB fondas pasipildė buvusių Aukštųjų Kursų biblioteka. Iš Centrinės kariuomenės bibliotekos gauta 1124 ne karinės tematikos knygos. Reikšminga ir įvairių asmenų parama. Škotijoje VDUB rūpinosi P. Bancevičius (1873-1949)³⁰. Jo pastangomis, jau 1922 m. buvo organizuota knygų rinkliava. P. Bancevičius 1902 m. Škotijos gyvenvietėje Belshilyje įsteigė Lietuvių informacijos biurą. Vėliau jis dirbo Lietuvos atstovybės Londone patarėju. P. Bancevičius surinko 3685 knygas. Jos buvo žymimos specialiu knygos antspaudu: “Surinko ir pasiuntė /P. Bancevičius./104 Main Street. Belshill/ Lanarkshire, Scotland”. Keletą specialių rinklavių surengė Lietuvos

²⁷ KTUB, 1 lap. //Atsišaukimas “Lietuvos jaunimui”.

²⁸ Lietuvos universitetas 1922-1927: Pirmųjų penkerių metų veikimo apyskaita. - K., 1927. - P. 127.

²⁹ Vilnonytė V. Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka. 1919-1940. - V., 1984. - P. 46.

³⁰ Lietuvių enciklopedija. - Bostonas, 1954. - T. 2. - P. 161-162.

²⁴ Milijoniniai turtai VDU rūmų požemiuose: Kokia yra VD un-to biblioteka//Lietuvos žinios. -1939. - Kovo 11. - Nr.57. - P. 5. - Parašas: Mkl St

²⁵ Išlaidos bibliotekoms pakeistame 1939 m. valstybės biudžete // Bibliografijos žinios. - 1939. - Nr.6 - P 179.

²⁶ Eimaitytė E. V.D. universiteto bibliotekai 15 metų // Lietuvos aidas. -1938. - Vas. 9. - Nr.63. - P. 5.

atstovas Anglijoje J. Naruševičius. Jų dėka bibliotekos fondas pasipildė keliais tūkstančiais leidinių. Suomijoje VDU ryšiais su mokslo įstaigomis ir biblioteka rūpinosi Lietuvos atstovas Ig. Šeinius. VDUB gavo Suomijos mokslo įstaigų išleistus darbus. Tautų Sąjunga irgi siuntė visus savo leidinius.

1923-1934 m. VDUB fondas pasipildė kitu dideliu ir vertingu knygų rinkiniu. Švietimo ministro J. Tonkūno įsakyme paminėta: "Valstybės Centralinis knygynas Kaune perduoda Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekai visas mokslo, senąsias, lituanistikos ir panašias knygas"³¹. Tokių leidinių įsigijimas padėjo plėtoti VDUB veiklą.

Su entuziazmu į bibliotekos fondo organizavimą įsitraukė Lietuvos žmonės. Jau minėtame dovanų sąrašė matome žymių visuomenės veikėjų, mokslininkų, studentų, moksleivių ir kitų asmenų pavardes. Rašytojas J. Tumas-Vaižgantas padovanojo bibliotekai 552 knygas. Zoologas J. Elisonas, busimasis universiteto dėstytojas, iš Panevėžio atsiuntė 276 knygas. Prie fondų komplektavimo prisidėjo broliai V. ir M. Biržiškos, M. Jankus, F. Bortkevičienė, V. Mošinskis, J. Savickis, St. Šalkauskis ir daugelis kitų.

Po 1940 m. į biblioteką pateko keli asmeniniai knygų rinkiniai. Tuo laiku gauti reti spaudiniai iš Kretingos pranciškonų (bernardinų) vienuolyno bibliotekos. Dovanos, kaip komplektavimo šaltinis, dabar neturėjo tokios reikšmės kaip bibliotekos veiklos pradžioje. Didesnę įtaką jos darė rankraštyno komplektavimui. Pokario metais dovanų beveik negauta.

VDUB sėkmingai papildydavo fondą mainų būdu. Jau 1923 m. biblioteka užmezgė mainų ryšius. Per pirmąjį veiklos penketį mainų partneriais buvo per 100 pasaulio aukštųjų mokyklų, bibliotekų bei mokslo įstaigų³². Nuo 1924 m. VDUB keitėsi leidiniais su Rusija. Nuolatinius kontaktus ji palaikė su Leningrado, Maskvos, Minsko, Smolensko, Rostovo, Irkutsko universitetų bei valstybinėmis bibliotekomis. 1926 m. biblioteka jau gavo Niujorko, Kalifornijos, Rio de Žaneiro, Masačusetso universitetų bei Vašingtono Kongreso bibliotekos leidinius. Nuolat

plėtėsi mainai su Europos šalimis. Daugumą mainų partnerių iš ten sudarė universitetų bibliotekos: Berlyno, Karaliaučiaus, Leipcigo, Kelno, Tiubingeno, Stokholmo, Upsalos, Kopenhagos, Prahos, Bmo, Bazelio, Ženevos, Friburgo, Berno, Helsinkio, Bolonijos, Venecijos, Paryžiaus, Dižono ir kitų. Su Lenkija mainų ryšiai užmezgti tik nuo 1939 metų. VDUB artimai bendradarbiavo su kaimyninėmis Latvijos ir Estijos respublikomis. Biblioteką pasiekdavo leidiniai iš Azijos (Tokijo, Charbino), Jeruzalės universitetų, Afrikos (Keiptauno un-to), Australijos (Adelaidės un-to). Palaikyti svarbūs ryšiai su tokiomis valstybinėmis bibliotekomis, kaip Nacionalinė biblioteka Paryžiuje, Prūsijos valstybinė biblioteka Berlyne, Viešoji biblioteka Prahoje, Rygos valstybinė biblioteka. Mainų apimtis buvo didelė, bet turėjo epizodiškumo bruožų. Ne visi užmezgti ryšiai išliko. Tai kenkė mokslinių leidinių komplektavimui. VDUB mainų fondo pagrindą sudarė paties universiteto leidiniai. Mainams universitetas skyrė 150 egzempliorių žurnalų ir 50 egzempliorių knygų.³³ Šiuos leidinius biblioteka gaudavo nemokamai.

1941 m. pradžioje mainai dar vyko, bet sumažėjo partnerių užsienyje. Tais metais į Karaliaučiaus, Getenburgo, Kopenhagos, Tokijo ir Stokholmo bibliotekas buvo išsiųsti 11, o į įvairias SSSR bibliotekas - 49 leidiniai³⁴. VDUB ir toliau keitėsi universiteto mokslo darbai. Karo metais mainai su kitų šalių bibliotekomis nutrūko. 1947 m., atnaujinus mainus, buvo gaunama literatūra iš 25 SSSR aukštųjų mokyklų ir mokymo įstaigų bibliotekų. Ryšiai su užsieniu labai susiaurėjo. Tokie mainai išliko iki bibliotekos uždarymo. VDUB pasinaudojo ir kitais, jau minėtais komplektavimo šaltiniais - Kauno bibliotekų sukauptais fondais.

³¹ Vilnonytė V. Min. vok. - P. 122.

³² Vytauto Didžiojo universitetas: Antrųjų penkerių veikimo metų (1924.II.16 - 1932.XI.1) apyskaita. - K., 12933. - P. 358.

³³ Vytauto Didžiojo universiteto 1935 m. rudens semestro kalendorius. - K., 1935. - P. 149

VDUB faktiškai vykdė 2 svarbiausias nacionalinės bibliotekos funkcijas: formavo kuo išsamesnį valstybės spaudinių fondą bei užsienio leidinių, atitinkančių valstybės poreikius, fondą. Biblioteka išaugo į nacionalinės bibliografijos centrą. Jos lietuviškų spaudinių fondas tapo tiek einamosios, tiek retrospektyviosios bibliografijos baze. Tai sudarė sąlygas ir leidybinei bibliotekos veiklai. Komplektuodama spaudinių fondą, VDUB neišvengė ir stichiškumo. Jį nulėmė skirtingos vertės dovanos, lėšų trūkumas reikalingiems leidiniams įsigyti. Netobulas privalomojo spaudinių egzemplioriaus gavimo įstatymas negarantavo fondo komplektavimo išsamumo. Vis dėlto VDUB veikla nulėmė Lietuvos bibliotekinkystės raidą.

Skaitytojų aptarnavimas

VDUB spaudinių fondas buvo prieinamas ne tik Universiteto personalui ir studentams, bet ir kitų Lietuvos bei užsienio šalių mokslo įstaigų darbuotojams. Bibliotekos skaitytojų aptarnavimo tvarką numatė „Bibliotekos ir skaityklos taisyklės“²⁸. Pagrindinio fondo literatūrą, išskyrus retus spaudinius, periodinius bei informacinius leidinius, biblioteka išduodavo į namus tik mokslo personalui. Išdavimo laiko ir leidinių kiekio jiems VDUB neribojo, bet kiekvieno semestro pabaigoje šie skaitytojai privalėjo atsiskaityti su biblioteka. Kiti skaitytojai galėjo imti į namus ne daugiau kaip 3 knygas 2 savaitėms, gavę raštišką bibliotekos direktoriaus sutikimą. Studentus ir laisvuosius klausytojus biblioteka aptarnavo tik studentų skaitykloje. Jie gaudavo knygas į namus išimties tvarka, rašydami seminarinį ar diplominį darbą. Šie skaitytojai irgi privalėjo semestro pabaigoje atsiskaityti su biblioteka. Už pamestus leidinius reikėjo sumokėti jų vertės dydžio sumą, nustatytą bibliotekos direktoriaus.

Visų bibliotekos padalinių skaitytojų aptarnavimo apibendrinimui trūksta duomenų. Tik antrajame veiklos dešimtmetyje, visiškai susiformavus VDYB struktūrai, ji pateikdavo bendras šio darbo suvestines.

Pagrindinę skaitytojų dalį sudarė universiteto

studentai. Stokojant tinkamų patalpų ir mokomosios literatūros, bibliotekos skaitykla nepajėgė visiškai patenkinti jų poreikių. Akademiniame spaudoje nuolat pasirodydavo kritinių pastabų skaityklai ir bibliotekai. VDUB atkakliai buvo vadinama „knygų muziejum“. Studentų nepatenkino nei spaudinių išdavimo tvarka, nei darbo sąlygos skaitykloje. Biblioteka irgi turėjo pretenzijų savo skaitytojams. Jai rūpėjo visos skaitytojų aptarnavimo problemos. VDUB stengėsi jas spręsti ir savomis jėgomis. Ji rėmė fakultetų bibliotekas, kad šios išplėstų studentų aptarnavimą. Tokiu būdu siekta sumažinti lankytojų srautą pagrindinėje studentų skaitykloje. Pirmajame veiklos dešimtmetyje skaityklos lankytojų kiekis nemažai priklausė nuo bendro universiteto studentų ir laisvųjų klausytojų skaičiaus. Spaudinių išdavimą sąlygojo ne tik lankymo veiksniai, bet ir turtėjantis bibliotekos fondas. VDUB studentų skaitykla aiškinosi atskirų mokslo šakų spaudinių paklausą. Iki 1940 m. socialinių mokslų literatūra sudarė beveik pusę visų užsakymų. Studentai ypač dažnai reikalavė leidinių teisės ir ekonomikos klausimais. Didėjant lietuviškos mokymo ir mokslo literatūros leidybos apimčiai, atitinkamai augo ir jos pareikalavimas. Bibliotekos profesorių skaitykla naudojosi ne tik Universiteto mokslo personalas. Ją dažnai lankė ir kitų įstaigų darbuotojai. Vien 1938/1939 mokslo metais šios skaityklos paslaugomis pasinaudojo 104 įstaigos²⁹. Daugiausia skaitytojų ji susilaukė 1935-1939 m.

Skaitytojų aptarnavimo pagerinimui daug reikė tarpbibliotekinio abonemento (TBA) veikla. Jau 1926 m. TBA užmezgė ryšius su užsienio šalių bibliotekomis. Tai buvo ypač svarbu Universiteto moksliniams darbams. Į užsienį VDUB skolindavo daugiausia liuanistikos leidinius. 1937 m. ji įstojo į Tarptautinę knygų skolinimosi organizaciją. VDUB per šį abonementą aptarnavo ir daugelį Lietu

²⁸ Vytauto Didžiojo universiteto įsakymai. – K., 1935. P. i. 140-144.

²⁹ Tursienė B. VDU bibliotekos skaityklai penkiolika metų // Bibliografijos žinios. -1939. -Nr.8. -P. 249-250.

vos bibliotekų TBA veikla pradėjo siaurėti nuo 1940 m. iki Universiteto uždarymo. Bibliotekos skaitytojus aptarnavo ir rankraščių bei žemėlapių, ir fotografijų skyriai. Jie prisidėjo prie įvairiapusiško skaitytojų poreikių tenkinimo.

Bibliotekos mokslinė veikla

VDUB ne tik atgaivino, bet ir formavo pagrindines Lietuvos bibliotekininkystės plėtotės kryptis. Ji tapo mokslinės veiklos centru. Šio darbo rezultatai neprarado savo vertės iki mūsų dienų. VDUB mokslinėje veikloje galima išskirti 3 kryptis: knygotyrinę, bibliografinę ir bibliotekinę. Tuometinės Lietuvos mokslo plėtotei, kultūros ir švietimo poreikių tenkinimui itin reikalingi buvo bibliografijos (einašios ir retrospektyviosios) darbai.

Knygotyrinėje veikloje galime įžvelgti 2 aspektus. Jai priklauso V. Biržiškos spaudos bei bibliotekų istorijos moksliniai darbai ir VDUB leidybinė veikla. V. Biržiškos darbai detalai išnagrinėti V. Žuko monografijoje „Lietuvių knygotyros bruožai“ (V., 1989). Už lietuvių knygos istorijai skirtus veikalus universitetas suteikė V. Biržiškai ordinarinio (etatinio) profesoriaus vardą.

VDUB fonde sukaupti rankraščių turtai atvėrė galimybę leidybinei veiklai. Biblioteka laikė šios medžiagos skelbimą vienu iš savo tikslų. Jau 1926 m. ji išleido faksimilinį M. Daukšos „Postilės“ (1599) leidinį. Kitu savo spaudiniu VDUB pasirinko S. Daukanto rankraštį „Darbai senovės lietuvių ir žemaičių“ (1822). Biblioteka ketino išleisti autentišką rankraščio tekstą. Šios knygos leidimas užsitęsė kelis metus. Priežastis - raidyno trūkumas spaustuveje ir korektūros sunkumas. Leidinys pasirodė 1929 m. Jo vertė kėlė ne tik autentiškas tekstas, bet ir faksimilinės iliustracijos. Ne visus sumanymus VDUB pavyko įgyvendinti. 1931 m. „Bibliografijos žinios“ paskelbė, kad biblioteka ruošia spaudai „Istorijos archyvo“ antrąją dalį ir J. Pabrėžos „Botanikos žodyną“ (apie 1829 m.). 1932 m. ji 124 ^{numatė} VDUB sisteminio katalogo leidimą. Šie leidiniai nepasirodė. 1934 m. išėjo istoriko K. Jablonskio paruoštas pirmasis „Istorijos archyvo“ tomas, apimantis XVI a. dvarų inventorių, saugomus bibliotekos rankraštyne. Ir sudarytojas, ir VDUB žadėjo tęsti šį darbą. Jau minėtas antrasis „Istorijos archyvo“ tomas turėjo

apimti raganų bylas. Jo išleidimą sutrukdė lėšų stoka. Dėl šios priežasties VDUB teko atsakyti ne vieno gero sumanymo.

Su universiteto biblioteka tiesiogiai susijęs „Lietuviškosios enciklopedijos“ leidimas. Šis darbas prasidėjo 1930 m. Enciklopedijos rengimas buvo neįmanomas be VDUB fondo medžiagos. Ją redagavo V. Biržiška. 1937 m. biblioteka atgaivino tęstinį leidinį „Mūsų senovė“, ėjusį 1921-1922 m. Kaune. Jo redaktoriumi irgi buvo V. Biržiška. „Mūsų senovė“ spausdino straipsnius, atsiminimus, biografijas, korespondenciją, publikavo XIX-XX a. pradžios dokumentus. Ji ėjo 3 metus.

VDUB pirmaisiais veiklos metais tapo nacionalinės bibliografijos centru, rengiančiu einašią ir retrospektyvią bibliografiją. Biblioteka buvo darbo baze 1923 m. įsteigtam Bibliografijos institutui. Juo rūpinosi VDUB vadovas - V. Biržiška. Vienas svarbiausių šio instituto atliktų uždavinių - einašoji spaudinių registracija. 1928 m. pasirodė žurnalas „Bibliografijos žinios“. Jo paruošimą ir redagavimą VDUB laikė reikšmingiausiu savo moksliniu darbu. 1936 m. biblioteka parėmė ir žurnalo leidimą. Ji išplėtė šio leidinio apimtį. „Bibliografijos žinios“ tapo einašios bibliografijos ir specialiu bibliotekiniu-bibliografiniu žurnalu. Jis ėjo 16 metų (1928-1943). VDUB lietuviškų spaudinių fondas buvo svarbus V. Biržiškos „Lietuvių bibliografijos (1547- 1910)“ parengimo šaltinis. VDUB kartu su universiteto mokslininkais prisidėjo prie šakinės bibliografijos plėtojimo. Biblioteka ir fakultetai bendrai rengdavo VDU leidinių ir jo darbuotojų knygų bei straipsnių rodykles bei publikuodavo jas universiteto darbo ataskaitose, žurnaluose, kalendoriuose. Lietuvos knygų prekybos spaudos produkcija atsispindėjo I. Kisino sudarytoje rodyklėje „Lietuviškų knygų sisteminis katalogas“ (1938). Jis apėmė svarbesnius lietuviškus spaudinius nuo XX a.

pradžios, didžiąją dalį 1918-1937 m. Lietuvoje išleistų knygų, vertingesnius žurnalus bei tęstinius leidinius. Katalogas ligi šiol neprarado informacinės reikšmės. VDUB bei kelių didesnių Kauno bibliotekų praktinė ir bibliografinė veikla paskatino bibliografijos mokslo raidą.

Bibliotekininkystės srityje VDUB labiausiai pasireiškė per Lietuvos bibliotekininkų draugijos (LBD) veiklą. Draugijos įkūrimo iniciatorių tarpe buvo jos darbuotojai V. Biržiška, F. Salkauskaitė ir E. Eimaitytė. VDUB įsijungė į svarbiausias draugijos veiklos sritis: bibliotekininkų profesinį ugdymą, kultūrinį ir metodinį darbą, ryšių su kitų šalių bibliotekininkų organizacijomis plėtojimą. Tarptautinis bendradarbiavimas vyko 2 kryptimis: su Baltijos ir Vakarų Europos valstybių bibliotekininkais. 1930 m. užmegzti pirmieji tokie kontaktai. Bibliotekos atstovai dalyvavo Baltijos šalių bibliotekininkų konferencijose. Trečioji iš jų įvyko 1938 m. Kaune. VDUB organizuodavo ir profesines išvykas į kitų Šalių bibliotekas. Biblioteka ne kartą dalyvavo Vakarų Europos bibliotekininkų ir bibliografų konferencijose bei kongresuose. Platūs ryšiai turėjo teigiamą poveikį tiek mokslinei, tiek praktinei jos veiklai.

VDUB veiklos reikšmė

Tai buvo didžiausia nepriklausomos Lietuvos mokslinė biblioteka savo spaudinių fondo dydžiu ir veiklos apimtimi iki 1939 m., o atgavus Vilniaus kraštą, - antroji po Vilniaus universiteto bibliotekos. VDUB dėl suprantamų priežasčių neprilygo fondo dydžiu tik ilgą istoriją turinčioms užsienio Šalių universitetų bibliotekoms. Kita vertus, kiekybiniai rodikliai yra vienas iš papildomų, o ne pagrindinių argumentų bibliotekos reikšmei vertinti. VDUB gana sėkmingai atliko pagrindines universiteto bibliotekos funkcijas. Ženkli mokslo tiriamoji ir pedagoginė VDU veikla tiesiog neįsivaizduojama be jo bibliotekos. Dėl objektyvių priežasčių bibliotekai sunkiau sekėsi ap rūpinti studentus ir klausytojus studijoms reikalingais spaudiniais. Vertinant šią VDUB

funkciją, iki šiol nepakankamai atsižvelgiama į susiklosčiusią skaitytojų aptarnavimo struktūrą. Be jos, kaip fundamentinės bibliotekos, Universitete iki 1940 m. dar funkcionavo 4 fakultetų, kelių dešimčių katedrų ir kitų padalinių bibliotekos bei spaudinių rinkiniai. Jos veikė savarankiškai, bet leidinius šioms bibliotekoms užsakydavo VDUB. Jų fondai atsispindėjo fundamentinės bibliotekos suvestiniame kataloge. V. Biržiška dėjo visas pastangas, kad jos patenkintų dalį studentų literatūros poreikių. Suprantama, kad įgyvendinti šią idėją buvo sunku. Tam kliudė ne tik patalpų ar lėšų trūkumas. Tuomet Lietuvoje trūko lietuviškos mokymo literatūros, nes jos leidimas dar tik prasidėjo. Negalima užmiršti ir didelių, daugeliu atvejų neprieinamų pasaulinės knygų rinkos kainų.

Veiklos pradžioje VDUB užsibrėžė tokius tikslus: fondo formavimą ir saugojimą, skaitytojų aptarnavimą ir mokslinę veiklą. Jų siekdama, ji neapsiribojo vien universiteto bibliotekos rėmais. V. Biržiška ne kartą pabrėžė bibliotekos nuostatą tarnauti visai nacijai, nes ji - "gyvas kultūros organizmas, aktingas Lietuvos kultūros gyvenimo dalyvis"^{30 31}. Kartu jis nurodė ir lietuviškų spaudinių komplektavimo reikšmę: "Svarbiausias šių dienų bibliotekos uždavinys - padėti kiekvienam, kas nori pažinti Lietuvą, jos kultūrą, kalbą, praeitį ir dabartį. Šiam reikalui ji turi gan rimtus rinkinius lietuviškų ir apie Lietuvą knygų ir raštų"³⁸. Tuos rinkinius jau 1928 m. gerai įvertino ne tik Lietuvos, bet ir užsienio mokslininkai. VDUB praktiškai ėjo nacionalinės bibliotekos keliu. Bibliotekos veikloje susiformavo viena svarbiausių nacionalinės bibliotekos funkcijų - įmanomai išsamus lituanistinės raštijos komplektavimas ir saugojimas. Ji vykdė ir kitas nacionalinės bibliotekos funkcijas: užsienio leidinių, atitinkančių valstybės poreikius, fondo formavimą; skaitytojų aptarnavimą doku

³⁰Biržiška V. Lietuvos universiteto biblioteka (1923.1.1 -1928.1.1) //Iliustruotoji Lietuva. Savaitinis "Lietuvos" priedas. - 1928. - Sausio 6. - Nr. 1. - P. 4.

³¹Ten pat.-P. 3.

mentais ir bibliografinė informacija; nacionalinės nacionalinės bibliotekos statusą. VDUB teko bibliografijos darbų rengimą ir leidimą. Kitų imtis šių funkcijų ir todėl, kad tuo metu nebuvo nacionalinei bibliotekai būdingų funkcijų kitos bibliotekos, pajėgios jas vykdyti. Nors užuomazgos irgi atsispindėjo VDUB metodinėje, esminiai nacionalinės bibliotekos bruožai VDUB mokslinėje ir ryšių su užsienio šalių veikloje labiausiai išryškėjo per ketvirtąjį bibliotekininkų organizacijomis veikloje. Toks dešimtmetį, preliminariai galime teigti, kad ji ir bibliotekos aktyvumas ir jos darbo kryptys 1924-1949 m. buvo kartu ir nacionalinė atkreipė ir Lietuvos visuomenės dėmesį. Spau- biblioteka (papildomi tyrimai gali patikslinti šias doje pasirodė pasiūlymų suteikti VDUB juridinį datas).